

Rapport behoeftepeiling muziekonderwijs in het speciaal onderwijs

MeeR
MuZieK
iN De
KLAS.

In opdracht van MeeR Muziek in de Klas
Uitgevoerd door R2 Research | Maart 2023

Inleiding

Ieder kind verdient het om zich optimaal te ontwikkelen. Daar zetten alle leerkrachten zich elke dag voor in. Muziekonderwijs levert een belangrijke bijdrage aan die ontwikkeling. Muziek verrijkt het leven van het kind, geeft zelfvertrouwen, een uitlaatklep en veel leerplezier.

Binnen het speciaal onderwijs is muziek onmisbaar bij de vorming van skills zoals creativiteit en sociale vaardigheden. Als je minder goed bent in rekenen en taal, maar de kans krijgt om muziek te beleven dan draagt muziek bij aan de ontwikkeling van een eigen persoonlijkheid.

Mark Mieras: “Muziek in de klas doet meer dan je zou denken. Al zingend en musicerend maken kinderen niet alleen kennis met de intrinsieke waarde van muziek, maar gaan ze ook beter leren. Het effect is extra groot voor kinderen uit achterstandsgezinnen. Ook kinderen met taal- en leesproblemen hebben extra baat bij muziek. Er zijn dus veel goede redenen om juist op school muziek aan te bieden: zo valt geen kind buiten de boot.”¹

Structureel muziekonderwijs voor alle basisschoolkinderen in Nederland betekent er voor elk kind zijn. Méér Muziek in de Klas staat voor diversiteit in de breedste zin van het woord. De komende jaren richt Méér Muziek in de Klas zich op kansengelijkheid en het bereiken van kinderen en jongeren voor wie muziekonderwijs niet vanzelfsprekend is. Met in het bijzonder het speciaal onderwijs omdat er in ons land nog steeds kinderen en jongeren zijn die opgroeien met minder kansen en nauwelijks in aanraking komen met muziek. Het is belangrijk dat kinderen, ongeacht hun achtergrond of beperking, goed muziekonderwijs krijgen.

Een belangrijke stap binnen het verankeren van muziekonderwijs binnen het speciaal onderwijs is het MuziekAkkoord speciaal onderwijs dat op woensdag 23 november 2022 door ruim 100 betrokken partijen is ondertekend. Hierin is opgenomen hoe het muziekonderwijs binnen vijf jaar verankerd wordt op alle 361 basisscholen speciaal onderwijs.

De activiteiten die vanuit het MuziekAkkoord speciaal onderwijs worden opgezet, worden mede mogelijk gemaakt door Fonds Kind & Handicap, Stichting het Gehandicapte Kind en Vaillant fonds.

Om een gerichte bijdrage te kunnen leveren aan het bevorderen van muziekonderwijs in het speciaal onderwijs is het belangrijk te inventariseren wat de scholen voor speciaal onderwijs momenteel doen aan muziek in de klas en wat hun behoeften zijn voor muziekonderwijs in de toekomst. Deze inzichten kunnen worden gebruikt om opleidingsinstituten, vakleerkrachten en scholen inzicht te bieden in de huidige stand van zaken en invulling te geven aan mogelijke interventies (communicatie of middelen) ter bevordering van muziekonderwijs in het speciaal onderwijs.

Daarom is er in opdracht van Méér Muziek in de Klas en de werkgroep speciaal onderwijs door R2 Research onderzoek uitgevoerd onder groepsleerkrachten, vakspecialisten, interne cultuur coördinatoren en schoolleiders/-bestuurders binnen het speciaal onderwijs.

¹ Mark Mieras is wetenschapsjournalist en gespecialiseerd in hersenontwikkeling. Hij geeft inzicht in wetenschappelijk onderzoek over muziek op school. Lees zijn literatuurstudie op: www.meermuziekindeklas.nl

De doelgroep en methode

In totaal heeft een groep van 183 personen bestaande uit groepsleerkrachten, schoolleiders, ICC'ers en vakleerkrachten muziek, werkzaam op 125 speciaal onderwijs scholen, meegewerkt aan het onderzoek. De helft van de scholen bedient cluster 3, bijna 40% cluster 4 en circa een kwart cluster 2 en/of 1. De responderende scholen hebben een goede spreiding over heel Nederland. Het percentage valt hoger uit dan 100% doordat sommige scholen meerdere onderwijstypen aanbieden (ook VSO), of de respondent meerdere functies bekleedt (schoolleider, maar ook groepsleerkracht).

Binnen het onderzoek zijn de resultaten van cluster 1 en 2 samengevoegd omdat ze afzonderlijk te weinig respons opleverden

De onderzoeksdoelgroep is afgebakend tot basisscholen speciaal onderwijs met een basisschoolleeftijd van 4-12 jaar. In overleg met de werkgroep is er een vragenlijst opgesteld om de status en de behoeften van het muziekonderwijs in het speciaal onderwijs te meten.

In deze rapportage doen we verslag van het onderzoek. De bevindingen dienen vervolgens als richtlijn waar vanuit vervolgstappen gezet kunnen worden om structureel muziekonderwijs binnen het speciaal onderwijs te bevorderen. Daarnaast geven ze aanleiding om gewenste informatie en materialen daadwerkelijk te ontwikkelen.

Het speciaal onderwijs binnen Nederland bestaat uit 4 clusters:

Cluster 1:
kinderen met een visuele beperking

Cluster 2:
dove en slechthorende kinderen, kinderen met ernstige spraak/taalmoeilijkheden of een taalontwikkelingsstoornis (TOS) en kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum waarbij de focus ligt op communicatie.

Cluster 3:
kinderen die moeilijk leren en/of kinderen met een lichamelijke én/of verstandelijke beperking, langdurig zieke kinderen en kinderen met epilepsie.

Cluster 4:
kinderen met ernstige gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen of stoornissen in het autistisch spectrum.

Resultaten onderzoek

Hoe vaak komen de leerlingen in aanraking met muziek?

Een opvallend en positief resultaat is dat twee derde van scholen voor speciaal onderwijs aangeeft wekelijks muziekonderwijs aan te bieden. Wanneer je beter naar het onderzoek kijkt, lees je echter dat er duidelijke verschillen zijn per cluster.

Met name de cluster 3-leerlingen lijken wekelijks muziekonderwijs te krijgen (88%), zij het niet in alle groepen. De resultaten binnen cluster 4 vallen op. Hier krijgt slechts 36% van de leerlingen structureel muziekonderwijs. Zo'n 30% van leerlingen krijgt niet of nauwelijks muziekles en ook de andere (werk)vormen met muziek lijken daar minder vaak voor te komen. De bekendheid van het belang van muziekonderwijs ligt lager en scholen ervaren duidelijk een gebrek aan geld en middelen om het muziekonderwijs gericht vorm te geven.

Vakleerkracht- of samenwerking

Minder dan de helft van de scholen voor speciaal onderwijs beschikt over een muziekvakleerkracht (45%). Binnen cluster 3-scholen zijn het vaakst vakleerkrachten muziek actief (58%); binnen cluster 4 scholen het minst vaak (24%).

Eén op de acht scholen werkt samen met een muziekschool, een kwart van de scholen met een andere culturele instelling. Bij de helft van alle scholen voor speciaal onderwijs verzorgen groepsleerkrachten (wel eens) muziekles; een even groot aandeel past (ook) muziek tijdens de reguliere lessen toe.

Muziekbeleid

Op cluster 1&2-scholen en cluster 3-scholen volgt men vaker de muzikale ontwikkeling van leerlingen (gemiddeld 30%) dan op cluster 4-scholen (7%). Op cluster 4-scholen is muziek dan ook minder vaak onderdeel van het beleid (28% versus gemiddeld 50%). De scholen, ongeacht welk cluster geven hierbij aan dat muziek vaak gebruik wordt als hulpmiddel. Dit gaat om het stimuleren van b.v. de taal- of sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Daarnaast benadrukken schoolleiders en ICC'ers het belang van

een enthousiaste en gespecialiseerde muziekleerkracht op school die de muzieklessen geeft en het voortouw neemt in het enthousiasmeren van groepsleerkrachten.

De implementatie van muziek in regulier schoolbeleid lijkt op basis van de toelichtingen bij cluster 4- scholen minder sterk ontwikkeld dan bij de overige clusters.

Meerwaarde muziek

Het onderzoek laat zien dat ruim driekwart van de scholen voor speciaal onderwijs overtuigd is van de meerwaarde van muziek in het speciaal onderwijs. Dat wordt het sterkst beaamd binnen cluster 3-scholen (91%). Binnen cluster 1&2 is dat 78%. De meerwaarde wordt gezien in de stimulans voor de ontwikkeling van leerlingen op allerlei gebieden, zoals taal, sociaal-emotioneel, cognitief, motorisch, zintuigelijk, creativiteit, zelfvertrouwen en natuurlijk bij plezier en ontspanning.

“Het geeft plezier, herkenbaarheid en vertrouwen. Muziek is bij vele leerlingen op onze school een ingang om binnen te komen. En omdat ze tegen veel dingen aanlopen die moeilijk zijn, is het bij muziek juist het gevoel krijgen dat je mee kunt doen, erbij hoort. Dat geeft zoveel plezier!”

De reacties uit cluster 4 klinken anders en voorzichtiger. Binnen cluster 4 gaat het om een andere type leerling en is er een andere benadering nodig. De leerlingen hebben vaak gedragsproblemen, muziek wordt vaak als spannend ervaren en daarnaast zijn leerkrachten vaak bang dat het zorgt voor overprikkeling.

“De so-leerlingen zijn voornamelijk leerlingen met gedragsproblemen. Tijdens de muzieklessen zien we juist, dat veel van hen het erg lastig vinden in de muzieklessen. De ene keer wil iemand niet meezingen, de andere keer wil hij persé dát instrument en escaleert gedrag als hij dat niet krijgt enz. Het is hard werken met ze en voortdurend manieren/werkvormen zoeken, die blijven aanspreken.”

Toerusting

De toerusting voor het muziekonderwijs is volgens de scholen voor verbetering vatbaar: twee van de vijf scholen vinden dat hun school onvoldoende is toegerust. Ook hier is de nood bij cluster 4-scholen het hoogst; opvallend vaak geven zij aan over weinig of geen instrumenten te beschikken. Binnen cluster 1&2 zegt 60% tenminste 'redelijk' toegerust te zijn, maar verhoudingsgewijs minder vaak 'sterk' dan bij cluster 3. In het algemeen laten vooral de vaardigheden van (collega-) groepsleerkrachten, ruimte om te musiceren en het gebruik van passende methoden te wensen over.

Welke drempels belemmeren (meer) muziekonderwijs?

Voor veel reguliere groepsleerkrachten speelt onzekerheid over de eigen (muziek)deskundigheid een belangrijke rol (37%); bij cluster 1&2 is dat aandeel 50%. Daarnaast is het gebrek aan tijd een belangrijk obstakel voor veel scholen (46%) om structureel aandacht te besteden aan muziekonderwijs.

Ook het ontbreken van ruimten en materialen/ methoden worden regelmatig genoemd als drempel om meer aandacht aan muziek te geven. Daarnaast mist één op de vijf scholen geld of de juiste weg naar geldstromen.

De bestuurders wijzen bovendien op het lerarentekort en andere zaken die (ook) prioriteit verdienen. Binnen de cluster 4-scholen lijkt men vaker drempels te ervaren dan binnen de overige clusters.

"Tijd is echt een groot probleem, tevens mist de vakkennis en enthousiasme."

"Er is te weinig tijd en ruimte op school voor muziek, maar ook voor andere expressieve vakken."

Welke hulp kunnen de scholen gebruiken bij het vormgeven van muziekonderwijs?

Uit het onderzoek blijken verschillende behoeften te bestaan omtrent het verbeteren van het muziekonderwijs binnen het speciaal onderwijs. Spontaan noemt men: meer draagvlak, deskundigheid bij leerkrachten, meer vakleerkrachten, financiën, tijd, ruimtes en materialen.

Binnen cluster 1&2 worden alle verschillende behoeften genoemd maar is er vooral behoefte aan hulp bij het vormgeven van het muziekonderwijs, zoals bijvoorbeeld een doorlopende leerlijn.

Bij cluster 3 en 4 verschilt het iets: cluster 3-scholen lijken vaker tegen praktische zaken aan te lopen, zoals

gebrek aan tijd, ruimte, materialen, financiën en aanbod aan vakleerkrachten muziek. Ook komt duidelijk naar voren dat er behoefte is aan juiste methoden voor leerlingen en deskundigheid bij leerkrachten.

Binnen cluster 4 wordt (spontaan) aangegeven dat tijd om muziekles te geven ontbreekt en dat er behoefte bestaat aan meer deskundigheid onder leerkrachten. Ook aan de inzet van meer vakleerkrachten (zeker bij cluster 4) en meer en/of betere faciliteiten (in het algemeen) is relatief vaak behoefte.

“Op vaardigheidsniveau blijven enkele leerkrachten achter.”

“De leerkrachten hebben om zelf goed muziekles te geven regelmatig ondersteuning nodig van een goede muziekvakdocent die ze tips geeft.”

“We hebben nu een digitale methode. Dat is fijn. Een vakleerkracht die iedere week les geeft zou fijner zijn. Eigen vaardigheden zijn ook niet goed ontwikkeld. Ik probeer de les uit te voeren zoals omschreven, eventueel aangevuld. Achteraf denk ik vaak ‘dat had ik aan moeten passen voor de kinderen, visueel moeten maken’. Het visuele stukje is bij onze leerlingen wel belangrijk. Materialen zou beter kunnen.”

De behoefte bij verschillende clusters:

- Bij cluster 1/2 heerst vooral de vraag hoe muziekonderwijs vorm moet worden gegeven (63%)?
- Bij cluster 3 gaat het vooral om het beter faciliteren van muziekonderwijs (38%) en het inzetten van vakleerkrachten (36%).
- Bij cluster 4 is de vraag vooral wie het muziekonderwijs gaat verzorgen (50%).

Aanbevelingen

Er ligt voor Méér Muziek in de Klas en de werkgroep speciaal onderwijs voldoende ruimte om het speciaal onderwijs op weg te helpen. Door gebruik te maken van het inmiddels sterk opgebouwde netwerk en de bijbehorende expertise kunnen ze beter inspelen op de vragen van de scholen en helpen bij het vormgeven van muziekonderwijs. Méér Muziek in de Klas gaat de volgende aanbevelingen in de werkgroep speciaal onderwijs agenderen:

Voor het onderwijs

- Zorg dat de schoolbesturen het belang van muziekonderwijs agenderen richting de speciaal onderwijs scholen;
- Zorg dat het muziekonderwijs verankert is binnen de schoolbeleidsplannen en geef aan wat het belang hiervan is voor deze doelgroep;
- Zorg met name dat de schoolbesturen van cluster 4 scholen het belang van muziekonderwijs agenderen richting de scholen;
- Zorg dat het muziekonderwijs binnen de cluster 4 scholen verankert is binnen de schoolbeleidsplannen en geef aan wat het belang hiervan is voor deze doelgroep;
- Zorg voor goede voorbeelden van scholen in cluster 4 waar een muziekdocent met een muziektherapeutische achtergrond wordt ingezet vanwege de kennis over gedrag, consequenties van trauma te observeren in gedrag en manieren van musiceren welke een uiting kunnen zijn van andere problematiek. Door hier binnen de muzikles rekening mee te houden en in bij te sturen kan er een enorme meerwaarde ontstaan voor (de ontwikkeling van) het kind.

Richting het netwerk

- Aanjagen van lokale muzikale netwerken om structureel muziekonderwijs binnen speciaal onderwijs in hun regio te organiseren en vorm te geven;
- Verbinden van de vraag uit het onderwijs met de lokale partij in de regio en de daarbij horende bestaande muzikale netwerken;
- De kennis binnen het speciaal onderwijs werkveld delen en het zichtbaar maken van concrete en goede voorbeelden, zodat andere scholen hiermee aan de slag kunnen.

Deskundigheidsbevordering

- Zorg voor kennisdeling over een cluster en/of doelgroepaanpak van het muziekonderwijs bij leerkrachten en vakleerkrachten;
- Zorg voor een clusteraanpak met betrekking tot de doorontwikkeling van muziekmethoden en het organiseren van een specifieke informatiestroom voor iedere doelgroep;
- Zorg via het MuziekOpleidersAkkoord dat er (meer) aandacht is voor muziek in het speciaal onderwijs op de opleidingsinstituten van de pabo's en het conservatoria;
- Inventariseer hoe de geldstromen lopen en informeer de schoolleiders hierover zodat ze de weg weten.

Vervolgstappen

Een concrete vervolgstap die aan de hand van de uitkomsten ondernomen wordt is een vervolgonderzoek dat schooljaar 23/24 door de Rijksuniversiteit Groningen, Faculty of Behavioural and Social Sciences, afdeling Inclusive and special needs education wordt uitgevoerd. Studenten nemen interviews af bij de groepsleerkrachten en schooldirecteuren uit het speciaal onderwijs om meer zicht te krijgen in de behoeften van scholen van meer muziekonderwijs in het speciaal onderwijs.

In november 2023 staat de tweede fysieke bijeenkomst gepland voor de vakleerkrachten muziek in het speciaal onderwijs. Het doel hiervan is om de vakleerkrachten beter toe te rusten in het geven van muzikles aan deze specifieke doelgroepen. De uitkomsten van dit onderzoek geven vorm aan de bijeenkomst.

Vanuit de werkgroep speciaal onderwijs en Méér Muziek in de Klas worden er naar aanleiding van het onderzoek, persoonlijke gesprekken gevoerd met de deelnemers. Doel hiervan is om goede voorbeelden op te halen, hen te verbinden aan de lokale muzikale netwerken en uit te nodigen om deel te nemen aan het landelijk netwerk.

Rapport behoeftepeiling muziekonderwijs in het speciaal onderwijs
In opdracht van Méér Muziek in de Klas
Uitgevoerd door R2 Research | Maart 2023

Fotografie © SetVexy en Lotte Bosma

